

**VILNIAUS UNIVERSITETO
KOMUNIKACIJOS FAKULTETAS
MUZEOLOGIJOS KATEDRA**

Kodas 1195081. Universiteto g. 3, LT-2734 Vilnius. Tel. (8~5) 236 61 00. Faks. (8~5) 236 61 04. El. p. kf@kf.vu.lt

LR Kultūros ministrui

2015-02-17 Nr. 160000-S-27

LR Kultūros ministerijos Kultūros politikos departamentui

LR Kultūros ministerijos Regionų kultūros skyriui

Lietuvos muziejams

**2014 M. PROJEKTO „INDIVIDUALUS MUZIEJAUS
PREVENCINIO KONSERVAVIMO PLANAS“ APIBENDRINIMAS**

Vilniaus Universiteto Komunikacijos fakulteto Muzeologijos katedra, vadovaudamasi Lietuvos Respublikos kultūros ministro 2012 m. rugsėjo 12 d. įsakymu Nr. ĮV-614 patvirtintu „Muziejinių vertybių prevencinio konservavimo ir restauravimo planu“, 2014 m. vykdė projektą „Individualus muziejaus prevencinio konservavimo planas“, kurio tikslas buvo padėti muziejams įgyvendinti šiame plane išskeltus uždavinius. Projekte buvo numatyta:

1. Padėti muziejininkams savarankiškai atlikti minimalius muziejinės aplinkos stebėsenos veiksmus per tikslingai nustatytą 3 mėn. laikotarpį ir taip sukaupti būtiniausias duomenis individualiems prevencinio konservavimo planams parengti;

2. Susipažinti su muziejų makroaplinka ir klimato sąlygomis ir įvertinti jų įtaką eksponatų saugojimo bei eksponavimo sąlygoms;

3. Įvertinti muziejų patalpų ir įrangos būklę, jų tinkamumą eksponatų saugojimui bei eksponavimui;

4. Remiantis muziejininkų ir ekspertų sukaupta informacija, kvalifikuotai atlikti ir muziejui perduoti to muziejaus aplinkos ekspertizę – rizikos faktorių bei grėsmės įvertinimą – bei rekomendacijas, kaip optimizuoti muziejaus mikroaplinką ir taip pagerinti eksponatų saugojimo bei eksponavimo sąlygas.

Šiam darbui buvo suformuota kvalifikuotų specialistų grupė. Ją sudarė tokie prevencinio konservavimo technologai: aukščiausios kategorijos prevencinio konservavimo technologė dr. Daina Ragauskienė, antros kategorijos prevencinio konservavimo technologė Asta Vasiliauskaitė,

taip pat archeologinių radinių restauratorė ekspertė Gražina Gleiznienė ir architektė ekspertė, nekilnojamojo kultūros paveldo apsaugos specialistė Asta Zinaida Meškauskienė.

Būklė vertinta ir darbai buvo atliekami, remiantis Getty konservavimo instituto gairėmis. Ekspertų grupė ištyrė projekte dalyvavusių muziejų makroaplinką, mikroklimatą, rinkinių saugojimo ir eksponavimo sąlygas bei įrangą, prevencinio konservavimo aspektu įvertino konkretaus muziejaus pastato būklę bei atliko analizę. Kadangi daugelis muziejų įsikūrę istoriniuose pastatuose, vykdant projektą buvo atlikti architektūriniai ir paveldosauginiai tyrimai. Taigi įvairiapusis kompleksinis požiūris į tiriamą objektą leido įvertinti prevencinio konservavimo aspektu ir pateikti individualių rekomendacijų.

Lietuvoje tokio pobūdžio projektas buvo vykdomas pirmą kartą. Noras pasidalyti šio projekto rezultatais kilo siekiant atkreipti dėmesį į itin opią ne tik Lietuvos, bet ir visų pasaulio muziejų problemą – kilnojamojo kultūros paveldo išsaugojimą. Tai pirmiausia susiję su tinkamų saugomo objekto aplinkos sąlygų sudarymu, t. y. prevencinio konservavimo veikla.

Vykdant projektą aplankyta 14 Lietuvos respublikinių ir savivaldybių muziejų. Prevencinio konservavimo aspektu įvertinta 19-os muziejams priklausančių muziejinių rinkinių, įvairios paskirties pastatų (saugyklų, ekspozicijų ir laikinų parodų erdvių) būklė ir situacija. Atlikus ekspertinius vertinimus ir padarius išvadas, norima pasidalyti projekto rezultatais ir apibendrintai atkreipti dėmesį į dažniausiai pasitaikančias problemas, tiesiogiai susijusias su prevenciniu muziejų rinkinių konservavimu.

Vykdyti prevencinio konservavimo veiklą ir pasiekti norimus rezultatus dažnai trukdo seni, neremontuoti ir nesandarūs muziejų pastatai, kurių dalis išvis nepritaikyta muziejinei veiklai. Per nesutvarkytus langų ir durų angokraščius į patalpas pro plyšius priskrenda ne tik musių ar įvairių kitų vabzdžių, bet įsiveisia ir pelių. Dauguma muziejams priklausančių ekspozicijų ir saugyklų įrengtos pastatuose, kurių pirminė paskirtis nebuvo muziejinė, taigi jie ne visada gali būti pritaikyti bet kokioms muziejinės veiklos rūšims – tiek nuolatinei ekspozicijai, laikinų parodų erdvėms, tiek saugykloms, darbuotojų kabinetams ar edukacijai. Tokiuose pastatuose, kurie dažnai reikalauja dar ir kapitalinio remonto, neįmanoma užtikrinti tinkamo rinkinių saugojimo, priežiūros ir eksponavimo. Labai aktuali centrinio muziejų pastatų šildymo problema. Įjungus arba išjungus centrinį šildymą, pastebimi staigūs ir dideli temperatūros ir drėgnio svyravimai, kurių suvaldyti neįmanoma, nes šilumos kiekis pastatų radiatoriuose taip pat reguliuojamas atsižvelgiant į lauko temperatūrą. Nesandarių pastatų mikroklimatas tiesiogiai priklauso nuo išorinės aplinkos poveikio. Jis sukelia ciklinius temperatūros ir drėgmės svyravimus pastatų viduje, kurie dažnai gerokai viršija visas leistinas ribas. Tokiuose pastatuose neįmanoma užtikrinti stabilaus ir kontroliuojamo mikroklimato, o tai reiškia, kad juose saugomos ir eksponuojamos muziejinės vertybės sparčiai yra.

Akivaizdu, kad muziejinių erdvių lokalizacija turi labai didelę įtaką vykdant prevencinio konservavimo veiklą. Į tai pirmiausia reikia atkreipti dėmesį vertinant išorinius taršos šaltinius ir aplinkos faktorius. Pirmiausia jie susiję su biologine ir mikrobiologine muziejaus tarša. Netoliese esantys vandens telkiniai kelia pavojų padidėti drėgmei ir lemia didesnę samanų, pelėsių atsiradimo riziką. Greta esantys miškų masyvai, gyvos gėlės, ypač prie muziejų esantys šiukšlių konteineriai, yra potencialūs biologinės taršos šaltiniai arba pritraukiantys biologinės taršos objektus. Į tai būtina atkreipti dėmesį formuojant vidinę ir išorinę muziejaus aplinką, įrengiant ekspozicijas ir planuojant jų priežiūrą. Išoriniai teršalai (dulkės, sieros, anglies ir azoto junginiai) į patalpas patenka iš lauko per nesandarius langus, duris ir ventiliacijos angas. Ypač reikšmingas išorinės taršos šaltinis yra prie muziejų esančios judrios gatvės. Atkreiptas dėmesys į ydingą praktiką vidines muziejų erdves vėdinti periodiškai atveriant langus. Taip išprovokuojami ne tik staigūs mikroklimato svyravimai. Į vidines muziejaus erdves patenka išorinių teršalų, kyla didelis biologinės taršos pavojus. Reikėtų susikonsultuoti į tolumojo vėdinimo sistemas.

Vidinius taršos šaltinius kontroliuoti lengviau nei išorinius, bet ir čia muziejuose pastebėta tų pačių problemų. Vieni dažniausių tokios taršos šaltinių yra ekspozicijose bei saugyklose spintoms ir lentynoms naudojamos laminuotos medienos drožlių plokštės, PVC linoleumas, netinkamos patalpų ir ekspozicijų dekoru, apdailos, muziejinių rinkinių pakavimo ir perklojimo priemonės. Šios medžiagos sendamos gali skleisti lakius organinius junginius, kurie esant didesnei drėgmei kelia pavojų įvairių rūšių muziejiniams objektams, ypač kenkia tekstilinių ir popierinių dokumentų eksponatams. Nerekomenduojama ekspozicinių erdvių iškloti vilnoniais ir sintetiniais kilimais, nes jie kaupia dulkes ir didina vidinę taršą. Nereikėtų ekspozicinėse erdvėse auginti gyvų gėlių, nes jos gali pritraukti nepageidaujamų vabzdžių.

Pastatų rūsiuose įrengtos muziejinės erdvės yra dar viena opi problema. Nuo išorinio poveikio neapsaugotuose rūsiuose labai sunku, dažniausiai net ir neįmanoma užtikrinti tinkamo mikroklimato. Net muziejuose naudoti galingi oro sausintuvai ir drėkintuvai negalėjo tinkamai jo sureguliuoti. Tai sąlygojo staigius ir eksponatams ypač žalingus santykinio drėgumo ir temperatūros svyravimus. Neleistinai didelė drėgmė sudaro sąlygas atsirasti mikrobiologinei taršai, kuri kenkia eksponatams ir kelia rimtą pavojų pirmiausia ten būnančių darbuotojų sveikatai. Ne viename vertintame muziejaus pastate būta problemų dėl nesutvarkytos kritulių nuvedimo sistemos (lietvamzdžiai nesujungti su lietaus nuotakyno tinklais, paviršinis kritulių vanduo patenka tiesiog ant pamatų ir pan.), neįrengtos vertikalios ir horizontalios pamatų hidroizoliacijos, nesuremontuotos stogų dangos. Nesaugu ir nerekomenduojama planuoti ekspozicinių erdvių ir saugyklų pastatų rūsiuose su langais ir atvirais vamzdžiais. Įrengiant ekspozicijas rūsiuose, būtina naudoti sandarias mikroklimatizuotas vitrinas, pakelti eksponatus nuo žemės bei eksponuoti aplinkos poveikiui

mažiausiai jautrius kultūros objektus ar jų kopijas. Jei nėra galimybės rūsiuose užtikrinti stabilią temperatūrą ir drėgmę, jokių būdu ten nereikėtų įrengti saugyklų, ypač darbuotojų nuolatinių darbo vietų.

Kaip paaiškėjo, muziejų rinkiniams saugoti naudojamos mansardinės patalpos taip pat nėra tam tinkamiausia vieta. Jose pastebėta didelių mikroklimato svyravimų pirmiausia dėl nevysiškai standartinės termoizoliacinės stogo dangos. Be to, jei vanduo prasiskverbtų į pastato vidų, pirmiausia jis patektų ant rinkinių. Rinkiniai gali būti pažeisti ir dėl *force majeure*, nes siaučiant uraganams dažniausiai pažeidžiami pastatų stogai.

Muziejuose dažniausiai pastebėta netinkamo apšvietimo problema. Vertinti muziejai buvo labai skirtingi, daugelyje jų ne visada buvo galima eliminuoti natūralią dienos šviesą. Tokiu atveju, mažinant žalingą šviesos poveikį, būtina imtis atitinkamų priemonių. Beveik visur užfiksuota didelė natūralios šviesos UV spinduliuotė, nors jos eksponatai išvis neturėtų gauti. Todėl rekomenduota ekspozicijų langus dengti bent jau UV spinduliuotę slopinančiais ekranais ar specialia langų plėvele, o šviesai jautrių objektų, tokių kaip fotografijos, popierius, tekstiliniai eksponatai ir pan., neeksponuoti vietose, kurias pasiekia tiesioginiai saulės spinduliai, bet atokiau nuo langų. Patalpose, neskaitant langų su dirbtiniais šviesos šaltiniais, taip pat nustatytos tokios pačios problemos. Saugykloms apšviesti dažniausiai naudojamos liuminescencinės ir kaitrinės lempos. Atkreiptas dėmesys, kad balti plastikiniai, matiniai gaubtai, kuriais uždengiamos šios lempos, nepraleidžia UV spindulių. Vis dėlto apšvietimas buvo per daug intensyvus ir leistinas normas viršijo iki 5 kartų. Daugelyje seniau įrengtų ekspozicijų naudojami netinkami halogeniniai prožektoriai arba kaitrinės lempos. Naujausiose muziejų ekspozicijose dažniausiai naudojami LED apšvietimo elementai. Muziejiniams objektams šiuo metu jie yra saugiausi, bet tiesiogiai apšviesdami eksponatus taip pat buvo per daug intensyvūs. Leistina norma viršyta 2, kai kur net 6–7 kartus. Eksponuojant kompleksinius eksponatus apšvietimą reikėtų reguliuoti, atsižvelgiant į jautriausias medžiagas, o kai ekspozicijose lankytojų nėra, naudoti minimalų apšvietimą arba išvis jį išjungti. Čia didelę dalį kaltės turėtų prisiimti ekspozicijas įrengiančios Lietuvos įmonės, kurių darbuotojams akivaizdžiai trūksta tokį darbą kokybiškai atlikti reikalingų žinių. Jie labiau dizaineriai nei darbuotojai, gebantys saugiai elgtis su kultūros paveldu.

Kai kuriuose muziejuose ne visur išlaikytas tinkamas atstumas nuo šilumos šaltinių – eksponatai yra per arti arba tiesiai virš jų. Rekomenduota eksponatus perkelti į saugesnę vietą.

Muziejiniams objektams žalingas visuomenės ir muziejininkų noras vos užbaigus muziejaus statybos ar rekonstrukcijos darbus tuojau pat įsikelti su visais eksponatais ir iškart įrengti ekspoziciją. Vis dėlto reikėtų bent pusmetį palaukti, leisti išsigaruoti lakiosioms medžiagoms, pvz., tinko šarminiams aerozoliams, taip pat stebėti pastato mikroklimatą. Stebint ir reguliuojant

mikroklimatą, nereikia pamiršti, kad tai nenutrūkstamas procesas. Todėl oro drėkintuvai ar džiovintuvai turi dirbti nuolat, ne tik darbo valandomis.

Reikia pastebėti, kad Lietuvos muziejuose vis dar gerai nesuvokta nuolatinės mikroklimato stebėsenos svarba. Įvykdytas projektas muziejams parodė, jog labai svarbu tai daryti nuolat, nustatant fiksuotą periodiškumą, o ne atsitiktinai, priešokiais. Tačiau šiuolaikiniai muziejai pirmiausia išsiskiria tuo, kad į preventinį savo rinkinių konservavimą žiūri labai jautriai. Jau seniai niekas nesistebi, kai net ir Lietuvoje, norint atsivežti parodą iš užsienio, pirmiausia tenka pateikti vieną ar net kelerių metų trukmės ekspozicijų patalpų nepertraukiamo mikroklimato stebėsenos duomenis.

Įvykdžius projektą padaryta išvada, kad muziejų pavaldumas ir statusas neturi jokios reikšmės rinkinių saugojimo kokybei. Daugiausia lemia asmeninės konkrečių darbuotojų pastangos ir gebėjimas suvokti preventinio konservavimo svarbą, nuolatinis muziejinių erdvių mikroklimato stebėjimas, gautų rezultatų vertinimas, priimami teisingi sprendimai ir atliekami konkretūs veiksmai, siekiant kokybiškai ir atsakingai saugoti rinkinius. Belieka apgailestauti, kad kai kuriuose Lietuvos muziejuose tarp sąvokų „saugykla“ ir „sandėliukas“ rašomas lygybės ženklas. Toks požiūris būdingas ne tik daliai muziejininkų, bet ir muziejų steigėjams. Kita vertus, galima pasidžiaugti, kad projekte dalyvavę muziejų darbuotojai sąžiningai stengėsi atlikti jiems pavestas užduotis ir taip padėjo pasiekti užsibrėžtus tikslus. Už tai projekto organizatoriai nuoširdžiai dėkoja. Be to, muziejai išmoko apdoroti stebėjimų duomenis, analizuoti juos, o tai irgi labai svarbu. Projekto organizatoriai ir ekspertai tikisi, kad projekte dalyvavusių muziejų patalpų stebėseną ir toliau bus tęsiama, siekiant kokybiškai atlikti svarbiausią darbą – išsaugoti krašto kultūros paveldą.

Galutinis šio projekto rezultatas – konkretaus muziejaus būklės įvertinimo ataskaita, kurioje pateikta įvairiapusė informacija, apimanti vertinto pastato būklę, makro- ir mikroaplinkos ypatumus, tirtos erdvės tinkamumą kokybiškai vykdyti įvairiapusę muziejinę veiklą. Be to, pateikta konkrečių rekomendacijų, kaip, atsižvelgiant į esamas sąlygas, pagerinti rinkinių saugojimą ir eksponavimą. Tai svarbu ne tik planuojant didelės apimties pastatų rekonstrukcijos darbus ir įrengiant ekspozicijas. Įvertinimo rezultatai padeda lengviau įsivaizduoti konkrečių muziejinių erdvių būklę, poreikius ir galimybes tinkamai įgyvendinant preventinio konservavimo veiklą bei išsaugant kultūros paveldą ateities kartoms.

Projektą vykdė Vilniaus universiteto Komunikacijos fakulteto Muzeologijos katedra. Projekto vadovas – doc. dr. Arūnas Puškorius. Projektą iš dalies finansavo Lietuvos kultūros taryba.

Projekto vadovas

Doc. dr. Arūnas Puškorius